

*До спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Мічуріна Євгена Олександровича на дисертаційну роботу Таш'яна Романа Івановича на тему: «Недійсність правочинів у цивільному праві України», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право»

Актуальність теми дослідження обумовлена важливістю суспільних відносин, пов'язаних з недійсністю правочинів та необхідністю розробки концептуальних підходів щодо її правової природи, правових наслідків такої недійсності. Наявність невирішених моментів, пов'язаних з недійсністю правочинів у правозастосовній діяльності підтверджується наявністю великої кількості спорів про недійсність правочинів у судовій практиці. Відтак, вдосконалення правового механізму та розробка концептуальних положень щодо недійсності правочинів у цивільному праві України сприятиме охороні прав суб'єктів цивільних відносин, просуне доктринальне уявлення щодо вчення про правочини.

Існує необхідність подальшого аналізу недійсності правочинів та застосування наслідків такої недійсності з урахуванням розвитку доктрини та вироблення шляхів удосконалення законодавства. Виникає потреба теоретичного аналізу положень цивільного законодавства, які визначають систему підстав недійсності правочинів.

Постає проблема побудови системи із урахуванням взаємозв'язку способів захисту цивільних прав та інтересів з правами та інтересами суб'єктів цивільних правових відносин. Ця проблема може бути вирішена лише в контексті системного аналізу способів захисту цивільних прав та інтересів, а також правової характеристики недійсності правочинів як елементу

публічного порядку щодо учасників правочинів.

Через запровадження в Україні воєнного стану актуальність даної теми лише посилилась. Окремі аспекти недійсності правочинів застосовуються у справах про визнання необґрунтованими активів та стягнення їх в дохід держави.

В основу дисертаційної роботи покладені дослідження недійсності правочинів у цивільному праві провідних вітчизняних цивілістів: В. М. Гордона, О.А. Підпригори, Н. С. Кузнецової, О. В. Дзери, Р. А. Майданика, А. С. Довгерта, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, В. Л. Яроцького, С. А. Погрібного та інших.

Привертає увагу широке використання автором зарубіжних робіт, перш за все, науковців країн Західної Європи, зокрема, Д. Абта, Р. М. Бекмана, П. Беркса, Б. Віндшайда, Е. Годеме, Б. Діксона, Н. Л. Дювернуа, Л. Еннекцеруса, В. МакБрайда, Б. Маркесініса, Л. Ж. Морандьєра та ін.

Актуальність дисертаційного дослідження підтверджується також тим, що воно виконано відповідно до цільової комплексної програми Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Проблеми ефективності правового регулювання цивільних відносин в Україні, № 0111u000963».

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження Таш'яна Р.І. містить наукові положення, які мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Робота має наукову новизну, оскільки в сучасній правовій доктрині бракує ґрунтовних доктринальних системних наукових досліджень недійсності правочинів.

Викликає схвалення п. 1 наукової новизни, який розкриває недійсність правочину як визначену в силу нормативних приписів закону (для нікчемних правочинів) або рішення суду (для оспорюваних правочинів) його неспроможність створювати бажані для його сторони (сторін) правові наслідки через його дефектність, що ґрунтується на передбачених законом

підставах (нормативно закріплених у вигляді виключного переліку окремих складів недійсних правочинів), внаслідок чого виникає обов'язок сторони (сторін) недійсного правочину повернути все передане їй (їм) як отримане безпідставно та/або у визначених законом випадках відшкодувати контрагенту завдану йому майнову та/або немайнову шкоду, фактично завдані збитки або зазнати інших втрат майнового характеру. Вказаний підхід сприяє просуванню доктрини та розкриває правову природу недійсності правочину.

Доречним є розгляд проблематики недійсності правочинів з точки зору тлумачення термінологічно-категоріальних антиподів (дійсності та недійсності). Заслугове на схвалення і підтримку підхід автора щодо розгляду цієї проблеми за допомогою інструментарію західноєвропейської приватно-правової доктрини: чотирьох варіантів характеристики (наявності або відсутності) юридичної сили відповідного діяльнісно-поведінкового акта - неіснування (*inexistence*); недійсність (*invalidity*); безрезультатність (*ineffectiveness*); дійсність, чинність, дієвість (*effectiveness*). Саме останній варіант характеристики правочину у значенні правомірної дії-юридичного діяльнісного акта – дійсність (чинність, дієвість) - термінологічно позначає наявний позитивний правовий ефект у вигляді того результату, настання якого прагне його сторона (сторони) - стор. 11, 118 Дисертації. Застосування такого підходу щодо вітчизняної цивілістики збагачує теоретичні уявлення та просуває концепцію щодо розуміння природи термінологічно-категоріальних антиподів (дійсності та недійсності) згідно до Європейських концепцій.

Є вірною і такою, що заслугове на підтримку позиція автора щодо запровадження моделі позасудового оспорювання дво- та багатосторонніх оспорюваних правочинів, що дозволить за рахунок застосування сучасних широко апробованих у Європі та світі альтернативних процедур вирішення юридичних конфліктів розвантажити вітчизняні суди, а також суттєво спростити та прискорити механізм оспорювання правочину. Запропонована модель розрахована на випадки, коли порушення вимог закону мають настільки об'єктивний та очевидний характер, що їх доказова

беззаперечність дозволяє не застосовувати тривалу і не завжди ефективну процедуру судового розгляду. У такому разі досить ефективною вбачається запропонована дисертантом процедура оспорювання правочинів шляхом подання однією із сторін іншій стороні письмової заяви з пропозицією у позасудовому порядку добровільно визнати недійсність укладеного між ними оспорюваного правочину на підставі очевидних та безспірних доказів його недійсності, прийняття якої буде означати згоду контрагента із власної волі зазнати за погодженням між сторонами всіх або частини майнових втрат у межах нормативно визначених негативних правових наслідків його недійсності. Моделі позасудового оспорювання правочинів у роботі надана чітка аргументація (стор. 34-35, 40, 114, 181, 257 та інші Дисертації), зокрема, з урахуванням Європейського досвіду. Вказаний підхід в Україні був би корисним щодо його запровадження. Розширення питомої ваги позасудового правового регулювання вирішення спорів у роботі, якому приділена велика увага в цілому заслуговує на підтримку.

Є цілком прийнятним запропоноване автором положення п. 16 наукової новизни (стор. 15 дисертації) щодо необхідності закріплення у ЦК України дефініції фrawdаторного правочину, під яким слід розуміти правочин, вчинений боржником у зобов'язанні з метою унеможливлення його виконання або порушення інтересів кредитора іншим чином. Запропоновано, що фrawdаторний правочин є оспорюваним. Зазначена пропозиція дозволяє закріпити на законодавчому рівні конструкцію фrawdаторності правочинів з урахуванням правових позицій та практики Верховного Суду. Автором запропоновано згідно до цих пропозицій внесення змін у ЦК України: стаття 235-1 ЦК України (стор. 342 Дисертації). Правові наслідки фrawdаторного правочину аналізуються у роботі (стор 137 Дисертації). Такий підхід є вірним, він сприяє модернізації цивільного законодавства з відображенням існуючих тенденцій розвитку цивільного права України на приватницьких засадах .

Заслуговують на підтримку також більшість інших положень наукової новизни, що сформульовані на основі здобутків дослідника, що на належному

методологічному дослідницькому рівні розкриті, проаналізовані і аргументовані у тексті дисертації.

Таким чином ступінь обґрунтованості отриманих автором результатів є досить високим та відповідає встановленим вимогам. Таш'ян Р.І., використавши дослідження попередніх дослідників із зазначеної проблематики, виявив особливості предмета дослідження, вдало використав методи наукового пізнання, що дозволило відобразити принципово нові авторські позиції.

Повнота викладення отриманих результатів в опублікованих роботах дозволяє стверджувати, що основні положення та висновки в цих роботах відображені в достатній мірі. Дисертантом опубліковано 25 статей, з них 5 статей – у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 16 у наукових фахових виданнях України, 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, тези 18-ти наукових доповідей на конференціях, а також 2-х публікаціях, які додатково відображають результати дослідження.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження, наукові оцінки, пропозиції і рекомендації, теоретичні узагальнення та висновки, які складають основний зміст дисертаційної роботи Таш'яна Р.І., в значній мірі зумовлені актуальністю дослідження та обраним напрямком. Робота є сучасним дослідженням спрямованим на визначення напрямків удосконалення вчення про недійсність правочинів та застосування наслідків такої недійсності як способу захисту цивільних прав та інтересів. Практична і теоретична значимість результатів дисертаційного дослідження є належною і заслуговує на високу оцінку та підтримку. У цілому в роботі розроблені науково-теоретичні положення, висновки та пропозиції, які можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для подальших науково-теоретичних досліджень інституту правочинів; у правотворчій діяльності – з метою удосконалення вітчизняного цивільного законодавства; у правозастосовчій діяльності судових та інших юрисдикційних органів при вирішенні спорів, пов'язаних із

визнання правочинів недійсними та застосуванням наслідків недійсності; у навчальному процесі під час викладання відповідних навчальних курсів, а також при підготовці навчально-методичної літератури.

Дисертаційне дослідження Таш'яна Р.І. свідчить про ґрунтовне опрацювання дисертантом спеціальної літератури, судової практики, чинного законодавства та досвіду його застосування з означеної проблематики. Кількість джерел дисертації включає 411 найменувань, що є достатнім для досягнення поставлених завдань дослідження. Робота виконана згідно до встановлених вимог, містить необхідні висновки, пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дане дослідження містить низку положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, які відображають спірні теоретичні позиції, спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

1. Пропозиція дисертанта щодо доцільності запровадження окремого позову щодо визнання факту вчинення нікчемного правочину з метою констатації судом його недійсності за бажанням його сторони (сторін). Взагалі, дана проблема не є новою у науці цивільного права та в правозастосовчій практиці, однак на сьогоднішній день вона вирішена однозначно: позов про визнання недійсним можливо подати тільки відносно оспорюваного правочину, оскільки нікчемні правочини є недійсними у силу прямої вказівки закону. Необхідно зазначити, що інше вирішення питання фактично зводить нанівець поділ недійсних правочинів на нікчемні й оспорювані. Безумовно зрозумілим є прагнення автора щодо внесення визначеності у правовідносини сторін правочину, однак таке нововведення викликає певні сумніви. Як правило, вимоги про визнання правочину недійсним поєднуються з іншими вимогами, перш за все, із застосуванням наслідків такої недійсності. Відповідно, суд, розглядаючи конкретну справу, в своєму рішенні робить аналіз та обґрунтування наявності або відсутності підстав недійсності правочину. Таким чином, це може бути шляхом вирішення

проблеми без введення нового позову про констатацію недійсності нікчемного правочину.

2. Певний інтерес викликає пропозиція дисертанта щодо виділення такого виду недійсних правочинів, як нестійко недійсні або правочини у стані невирішеної недійсності. Дійсно, у період часу, коли уповноважена особа ще не здійснила свого права на оспорення правочину, такий правочин перебуває у певному невизначеному стані. Проте така пропозиція не знімає питання, чи є правочин дійсним або він є недійсним. У такому випадку слід відповісти, чим такий стан відрізняється від звичайної дійсності (чинності) правочину. Крім того, автору варто окремо було б пояснити практичне значення виділення такої категорії як нестійко недійсні або правочини у стані невирішеної недійсності.

3. Викликає схвалення, що автор запровадив окремий підрозділ дисертації, присвячений особливостям недійсності правочинів під час воєнного стану. У той саме час хотілося б уточнити позицію автора про які особливості йдеться: про особливі підстави недійсності правочинів, про окремий порядок визнання їх недійсними, про окремі правові наслідки недійсності або про визнання правочинів недійсними особливими органами публічної влади. Адже кожен з названих аспектів є важливим і потребує чіткого визначення. Крім того, хотілося б отримати відповідь на питання, чи ці нові підстави недійсності правочинів будуть діяти лише до завершення воєнного стану або ні?

4. Певний інтерес викликає пропозиція автора щодо необхідності закріплення у чинному цивільному законодавстві України презумпції, що навіть за наявності об'єктивних підстав для оспорювання неоспорений протягом певного строку оспорюваний правочин вважається схваленим відповідною його стороною і позбавляє її в подальшому права на його оспорювання у судовому порядку, що теоретично обґрунтовується також вимогами щодо несуперечливої поведінки сторін. Чи вплив такого пресікального строку не обмежує суб'єктивне цивільне право?

5. Доволі дискусійною є пропозиція автора дисертації щодо встановлення окремого способу захисту цивільних прав та інтересів можливості суду визнати недійсними певні умови договору, замінивши їх на передбачені законом умови. Адже при цьому збільшується можливість суду втручатися у приватно-правову сферу регулювання цивільного договору. Чи не призведе таке широке розширення повноважень судів до надмірного збільшення розсуду суду? Наскільки ефективно на думку автора суди зможуть вирішувати, які умови цивільного договору здатні задовольнити інтереси сторін та третіх осіб?

Проте зазначені вище зауваження у своїй більшості є дискусійними і вони не впливають на позитивну оцінку роботи в цілому.

Робота характеризується єдністю змісту, є завершеною самостійною науковою працею.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, що висувуються до докторських дисертацій. Реферат відповідає встановленим вимогам та повністю відображає зміст дисертації. Дисертантом виконано вимоги щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. Реферат і опубліковані роботи дисертанта відображають основні положення дисертації. Робота відповідає принципам академічної доброчесності.

За змістом робота є чітко структурована і свідчить про логічність та послідовність викладеної позиції автора в процесі дослідження, містить достатню кількість нових наукових розробок, висновків, практичних рекомендацій та пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства. В ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що свідчать про значний особистий внесок здобувача в науку і у сукупності вирішують важливу теоретичну проблему формування наукової концепції недійсності правочинів

у цивільному праві України, яка має велике значення для науки цивільного права, просуває доктринальне уявлення щодо вчення про правочини у цілому.

Дисертаційне дослідження Таш'яна Романа Івановича на тему «Недійсність правочинів у цивільному праві України», подане на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а Таш'ян Роман Іванович – заслуговує на присудження йому наукового ступеню доктора юридичних наук.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна**

Є.О. Мічурін

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу
кадрів

